

PEDAGOGLARDA KASBIY DEFORMATSIYANI SHAKLLANISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

N. I. Saidova

TDFPU “Amaliy psixologiya” kafedrasi o'qituvchisi

АННОТАЦИЯ

Концепция предотвращения формирования профессиональной деформации у представителей различных сфер деятельности отражает теоретическую и практическую готовность личности к осуществлению профессиональной деятельности и высокий уровень квалификации. В статье раскрываются своеобразности формирования профессиональной деформации у педагогов.

ABSTRACT

The concept of preventing the formation of professional deformation among representatives of various fields of activity reflects the theoretical and practical readiness of the individual to carry out professional activity and a high level of qualification. The article reveals the peculiarities of the formation of professional deformation among teachers.

Mamlakatimizda mustaqillik bilan boshlangan davr xalqimiz hayotining barcha sohalarida milliy ruhimizga mos va xos bo'lgan islohotlarni amalga oshirish uchun keng istiqbollar ochdi. Endilikda «Respublikani haqiqatdan ham, uning milliy manfaatlaridan kelib chiqqan holda, xalqning azaliy turmush tarzi, an'analari, urf-odatlar va ko'nikmalarini, mavjud beqiyos tabiiy boyliklarini har tomonlama hisobga olib, yuksaltirish ommaviy bo'lib qoldi. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, «Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala - bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryabti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim - yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan» [1].

Markaziy Osiyoda maktab madrasalar o'rta asrlardayoq rivojlangan, hozirgi Ma'mun akademiyasiga o'sha davrda asos solingani fikrimizning dalilidir. Pedagogik tarbiyashunoslikda qadimgi Yunonistondan keyingi Markaziy Osiyoda rivoj topgan. Chunki dunyoga mashhur Al Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino kabi mutafakkirlar avvalo madrasada mudarrislik qilganlar. «Ikkinchi muallim» sifatida dunyoga mashhur Abu Nasr Forobiy pedagog madaniyati haqida shunday deydi: «Muallim shogirdga nisbatan o'ta hokimlikka ham, o'ta bo'shlikka ham yo'l qo'ymasligi lozim, chunki o'ta hokimlik shogirdga muallimga nisbatan nafrat uyg'otadi, agarda shogird muallimning bo'shligini sezsa, unda muallimga va uning ilmiga nisbatan sovish va mensimaslik paydo bo'ladi» [2]. U axloqning o'n ikki tamoyili haqida fikr yuritganda, xushfe'llik, shirinsuxanlik fazilatini alohida ulug'laydi.

Ma'lumki, Abu Ali Ibn Sino dunyoda tibbiyot fanining asoschilaridan biri sifatida mashhurdir. Lekin uning inson ruhiyati va jismoniy uyg'unligi, insonni bir butunlikda o'rganish ta'limoti yetarli o'rganilmagan. U «yaxshi va yomon xulqning hammasi sharoit va tarbiya, odatlanish natijasida vujudga keladi». Inson muloqatda samimiylik, nutq tovushi, ovoz ohangi kabi ta'sir vositalarini ruhshunos sifatida ifodalaydi. «Tabiatning insonlarga in'om etgan yana biri oliy fazilat inson nutqidir. Inson o'zining ana shu nutqidagi tovush ohanglari orqali o'z ifodalarini izhor etadi»- deb yozadi.

Sa'diy Sheroziy o'qituvchilarni xodimlar bilan muloqatda bo'lish qoidalaridan xabardor bo'lishga, o'ylab, har bir so'zni o'ylab gapirishga da'vat etadi. Aqlli odam ko'p o'ylamasdan gapirmaydi, o'z so'zi va fikrini huddi qimmatbaho yoqut kabi dilda saqlaydi.

Buyuk ma'rifatparvar muallim mohir tadqiqotchi Abdulla Avloniy ta'lim tizimi, o'qitishni takomillashtirish, o'qituvchi malakasini shakllantirish bo'lg'usi o'qituvchilarni tayyorlash muammolariga mutloqo yangicha yondashgan olimdir. U o'qituvchilarning shaxsiy fazilatlari, axloqi, odobi, bilimdonligi, ziyrakligi, topqirligi, farosatligi, aql zakovatligi ta'lim va tarbiya uchun asosiy negiz ekanligini ta'kidlab o'tadi. Ayniqsa, uning fikricha, ijodiy izlanish, o'qish va o'qitishning yangi shakl, uslub hamda vositalarini qidirish o'qituvchilarning eng muhim sifatlaridan biridir [2].

Qadimgi Sharq pedagogikasining ajoyib asarlaridan biri «Qobusnoma»da ham nutq odobi va madaniyati haqida ibratli gaplar aytilgan bo'lib, ular hozirda ham ma'lum darajada o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

«Qobusnoma» Kaykovus tomonidan 1082-1083 yillarda yaratilgan bo'lib, 44 bobdan iborat. Uning 7 - boblari so'z odobi haqidadir. Asar muallifning farzandiga

qilgan nasihatlari sifatida yozilgan. U farzandini yoqimli, muloyim, o'rinli so'zlashga, behuda gapirmaslikka undaydi: «Yaxshi so'zlashga o'rgan va muloyim so'zlashdan boshqa narsani odat qilma, negaki qanday so'zni gapirigani istasang, til shuni gapiradi. So'zni o'z joyida so'zla, joyida aytilmagan so'z, agar u yaxshi so'z bo'lsa ham yomon ko'rinadi». «Kishi suxandon va notiq bo'lishi lozim». Har bir notiq o'z nutqi ustida ko'p mashq qilishi, xalq oldida nutq so'zlaganda yoqimli gapirishi, xalqning e'tiborini qozonishi zarur. Xalq oldida gapirganda so'zing go'zal bo'lsin, bu so'zni xalq qabul qilsin. Xaloyiq sening so'z bilan baland darajaga erishganingni bilsin, chunki kishining martabasini so'z orqali biladilar. har kishining ahvoli o'z so'zi ostida yashiringan bo'ladi». Kaykovus notiq so'zning ma'nolarini har tomonlama o'rgangan bo'lishi kerak, deb hisoblaydi. Notiq xalq tilini, xalqning fikrini, ruhiyatini bilishi kerak. «Shunday kishini notiq deymizki, uning har so'zi xalqda tushunarli bo'lsin». So'zlaganda o'ylab, har bir fikrdan kelib chiqadigaya xulosani ko'z oldiga keltirib gapirgan notiq pushaymon bo'lmaydi: «O'ylamasdan so'zlama, har bir so'zni o'ylab gapir». U tildagi so'zlarni buzib so'zlamaslikka, hamma vaqt mavjud til normalariga amal qilishga chaqiradi»-«Agar so'zni va ilmni yaxshi bilmasang ham, hech bir so'zni buzma, to'g'ri ta'rifla, so'zni bir xil gapir».

Kishi kamtar bo'lishi kerak, o'zini xalq, orasida oddiy, kamtar tutishi lozim, mahmadonalik qilish, ko'p gapirish donolik belgisi emas, «Ey farzand» agar sen har qanday notiq bo'lsang ham, o'zingni bilganlardan pastroq tutgil, toki so'z bilimdonligi vaqtida bekor bo'lib qolmagaysan. Ko'p bilgulu, oz so'zla, kam bilsang, ko'p so'zlama, chunki aqlsiz kishi ko'p so'zlaydi, deganlarki, jim o'tirish salomatlik sababidir. Ko'p so'zlovchi aqlli odam bo'lsa ham, xalq uni aqlsiz deydi...» [2].

Tajribalardan foydalanish va ilg'or texnologiyalarni qo'llash, zamon talablaridan kelib chiqib turli soha vakili bo'lish, kasbiy etiketqoidalarini hayotta tatbiq etish quyidagilarni nazarda tutadi. Demak, turli soha vakilini kasbiy deformatsiyaga uchrashiga eng avvalo muomala odobi u aloqa qiladigan odamlari, muassasalar bilan o'z kasbiy vazifasini bajarayotganda sodir bo'ladigan axloqiy munosabatlari, axborotning, innovatsiyaning ko'pligi majmuidir. Ushbu yondashuv asosida Yevropa tadqiqotlarida muomala odobini shartli ravishda quyidagi guruhlariga ajratib ko'rsatadilar:

- ☐ o'qituvchi bilan o'quvchilar o'rtasidagi muomala;
- ☐ tibbiyot xodimlari bilan kasbiy jamoa o'rtasidagi muomala;
- ☐ o'qituvchi bilan ota-onalar o'rtasidagi muomala;
- ☐ tibbiyot xodimlari bilan turli muassasasi rahbarlari yoki turli soha vakillari o'rtasidagi muomala.

Kasbiy jarayonda pedagogning muomalaga o'ziga xos moslashuvi alohida rol o'ynaydi. Bunday moslashuv deganda psixologik, nutq, harakat va shu kabi usullar tizimi tushuniladi, mazkur tizim psixologik vaziyatning vazifasi va xususiyatlariga o'xshash bo'lgan muomala tuzilishini tashkil etish, ongiga samarali tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish uchun tanlanadi. Ushbu yondashuv asosida Yevropa tadqiqotlarida muomala odobini shartli ravishda quyidagi guruhlarga ajratib ko'rsatadilar:

- ☐ o'qituvchi bilan o'quvchilar o'rtasidagi muomala;
- ☐ tibbiyot xodimlari bilan kasbiy jamoa o'rtasidagi muomala;
- ☐ o'qituvchi bilan ota-onalar o'rtasidagi muomala;
- ☐ tibbiyot xodimlari bilan turli muassasasi rahbarlari yoki turli soha vakillari o'rtasidagi muomala.

Kasbiy jarayonda pedagogning muomalaga o'ziga xos moslashuvi alohida rol o'ynaydi. Bunday moslashuv deganda psixologik, nutq, harakat va shu kabi usullar tizimi tushuniladi, mazkur tizim psixologik vaziyatning vazifasi va xususiyatlariga o'xshash bo'lgan muomala tuzilishini tashkil etish, ongiga samarali tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish uchun tanlanadi.

Pedagoglarning muomala masalalari haqidagi fikrlarini tahlil qilishimiz natijasida pedagoglarning ish jarayonida muomalaning ko'rinishlarini aniqladik.

Pedagoglarning ish jarayonidagi aloqalar tizimida rahbarlar bilan o'quvchi-yoshlar o'rtasidagi muomala munosabatlar katta o'rin egallaydi. Bu jarayonda o'quvchi-yoshlar insoniyatning asrlar davomida to'plagan bilimlarini, axloqiy tajribani egallab oladi. Pedagog ta'lim jarayonda yetakchi kishidir. Shuning uchun ham soha rahbari, pedagogning axloqiy sifatleri, xulqiga o'quvchi-yoshlar bilan muomalasiga nisbatan alohida, yuksak talablar qo'yiladi.

Pedagoglarning ta'lim sohasiga endigina kirib kelayotgan barkamol shaxs sifatida shakllanadigan insonlar – o'quvchi-yoshlar bilan muomalada bo'ladi. O'quvchi-yoshlar muomala odobini asosan pedagog timsolida anglab oladi.

Demak, shirin muomala har bir kishiga quvonch, bemorga malham va najot bag'ishlaydi. Ilmiy tadqiqot ishimizda turli soha vakillarida kasbiy deformatsiyaning yuzaga kelish sabablari nazariy va amaliy asoslanib, uning milliy va umuminsoniy xususiyatini yoritishga harakat qilinadi. Ma'lumki, barcha ma'naviy-axloqiy fazilatlarning poydevori, tarbiya tushunchalari, ko'nikmalari pedagoglarda tarkib toptirilsagina, bu poydevor barqaror bo'ladi. Pedagoglarning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi omilga aylanadi. Zero, ma'naviy-axloqiy fazilatlar tarkibida muomala munosabat madaniyati alohida o'rin tutadi. Ta'lim muassasasida

o'quvchi-yoshlarga uy, oila muhitidan tashqari dastlabki kasbiy muomala, munosabat muammolariga duch keladi.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent, 2017 yil.
2. Abu Nasr Farobiy. “Baxt saodatga erishuv yo'llari” (“Risola fi-tanbeh ola asbob as-saodat”) 17-bet
3. Muhabbat, G. "ISLOMDA AXLOQIY QADRIYATLAR." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.2 (2022): 385-393.
4. Xushvaqtoev, Zoxid. "ESTETIKASI SHAXS KAMOLATI VA RIVOJLANISH VOSITALARI." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.2 (2022): 394-401.
5. Бекназаров, Ш. Қ. "ФУТБОЛЧИЛАР АНТРОПАРАМЕТРИК ЎЛЧАМЛАРИ ВА ТЕЗЛИК СИФАТИ ОРАСИДАГИ КОРРЕКЦИЯСИНИ ЎРГАНИШДА АКТИВ ФОЙДАЛАНИШ." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.2 (2022): 402-409.
6. Бозоров, Сирожиддин Рустам Ўғли. "СПОРТЧИЛАРНИ ШУҒУЛЛАНГАНЛИК ДАРАЖАСИНИ АНИҚЛАШНИНГ ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРИНИ ТАҲЛИЛИ (ФУТБОЛ СПОРТ ТУРИ МИСОЛИДА)." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.2 (2022): 410-419.
7. Курязов, Р. "ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ МУСОБОҚА ШАРОИТИДА ТҶИЛЛИ УЗАТИБ БЕРИШ ҲАРАКАТЛАРИНИ ЎРГАНИШ." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.2 (2022): 420-427.
8. Пирматов, Ойбек Зенетович. "ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ЎЙИН ЖАРАЁНИДАГИ ТЕХНИК ВА ТАКТИК ҲАРАКАТЛАР ТАҲЛИЛИ." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.2 (2022): 428-433.
9. Рахмонбердиев, Эркин Бахтиёрович. "ФУТБОЛЧИ АЁЛЛАРНИ МУСОБАҚА ФАОЛИЯТИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.2 (2022): 434-440.
10. Турдибоев, Исомиддин Хуснидинович. "ЎЗГАРУВЧАН ВАЗИЯТЛИ МАШҚЛАР ЁРДАМИДА ЗАРБА БЕРИШ ҲАРАКАТЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ САМАРАДОРЛИГИ." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.2 (2022): 441-447.
11. Хакимжонов, Зоҳиджон Аҳматқул Ўғли. "БОШЛАНГИЧ ТАЙЁРЛОВ ГУРУҲИ ФУТБОЛЧИЛАРИНИ ТЕХНИКТАКТИК ТАЙЁРГАРЛИГИНИ

ЎРГАНИШ." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.2 (2022): 448-456.

12. Шаяхмитов, Равиль Саатгереевич. "ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТЛАРДА КУЧ ВА ЧИДАМЛИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ХУСУСИЯТЛАРИ." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.2 (2022): 457-463.

13. Частоедова, А. Ю., et al. "ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОЦЕССА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КОНДИЦИОННЫХ КАЧЕСТВ ЮНЫХ ВОЛЕЙБОЛИСТОВ." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.2 (2022): 464-472.

14. Кадиров, М. А. "ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ СПЕЦИАЛЬНОЙ БЫСТРОТЫ И ТОЧНОСТИ УДАРОВ У ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ РЕЗКО МЕНЯЮЩИХСЯ СИТУАЦИОННЫХ УПРАЖНЕНИЙ." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.2 (2022): 473-480.

15. Умаров, Н. Х. "МЕТОД РАЗВИТИЕ СКОРОСТНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ У ФУТБОЛИСТОВ 14-15 ЛЕТ." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.2 (2022): 481-491.

16. Артиков, А. А. "Ёш футболчиларни дарвозага зарба бериш аниқлигини ўрганиш." *Фан-спортга* 3 (2021): 79-81.

17. Моисеева, М. В. "МИНИ ФУТБОЛЧИ ҚИЗЛАРНИНГ ДАРВОЗАГА ЗАРБА БЕРИШДАГИ КЎРСАТКИЧЛАРИ." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.3 (2022): 521-526.

18. Мельзиддинов, Р. "ЎЗБЕКИСТОН “СУПЕРЛИГАСИ” ФУТБОЛЧИЛАРИНИНГ ҲАРАКАТЛАНИШ ФАОЛЛИГИ КЎРСАТКИЧЛАРИ БЎЙИЧА МАХСУС ТАЙЁРГАРЛИК ДАРАЖАСИ ТАҲЛИЛИ." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.3 (2022): 527-534.

19. Umarov, Xurshid. "About prognostic value of indicators of motor abilities in young gymnastes." *Физическое воспитание, спорт и здоровье* 5.5 (2021).

20. Abdurashidovich, Shayimardanov Sherahli. "EXERCISE PROGRAMS WHICH ARE DEVOTED TO PREPARING BY TECHNICAL TRAININGS FOR GYMNASTICS, THEIR ATTITUDES TO MOTOR SKILLS AND RHYTHM-ТЕМПО-STRUCTURE." *Халмухамедов, РД, Махмудова, ММ, Рахматов, БШ, Маъмурова, ЛК, & Эркинова, НМ* (2021).

21. Инаков, Бахтиёр Туклиевич, and Турсунбой Ковжовович Холбоев. "ТРЕНИРОВКА СТУДЕНТОВ ВУЗОВ, ЗАНИМАЮЩИХСЯ БЕГОМ НА СРЕДНИЕ ДИСТАНЦИИ, НА ОСНОВЕ ОЦЕНКИ ИХ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ." *Academic research in educational sciences* 2.1 (2021): 292-301.
22. Gapparov, Z. G., et al. "Efficiency Development Explosive Abilities at Schoolboys of 12-13 Years." *Solid State Technology* 63.4 (2020): 348-353.
23. Иштаев, Ж. М. "ВЛИЯНИЕ РАЗВИТИЯ СПОСОБНОСТИ К ВЗРЫВНЫМ ДЕЙСТВИЯМ НА СОРЕВНОВАТЕЛЬНЫЙ РЕЗУЛЬТАТ ЮНЫХ БОРЦОВ." *Проблемы и перспективы физического воспитания, спортивной тренировки и адаптивной физической культуры*. 2019.
24. Tadjibayevna, Baltayeva Ikbal. "THE GENERAL-TYPICAL PLACES OF FOLK EPICS IN THE PLOT SYSTEM SPECIFIC FEATURES." *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES* (2767-3758) 3.04 (2022): 70-73.
25. Xalmuratova, M. T. (2021). ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF DISTANCE LEARNING FOR LANGUAGES IN MEDICAL UNIVERSITIES IN A PANDEMIC SITUATION. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 18(4), 3965-3969.
26. Халмуратова, М. Т. (2020). Мотивация студентов в обучении. *Наука и образование сегодня*, (6-2 (53)), 29-30.
27. Халмуратова, М. Т. (2019). ПСИХОЛОГО-РЕЧЕВЫЕ БАРЬЕРЫ СТУДЕНТОВ МЕДВУЗА ПРИ ОСВОЕНИИ ИННОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ. *Экономика и социум*, (3), 464-466.
28. Xalmuratova, M. T. (2018). METHODOICAL RECOMMENDATIONS FOR USING THE METHOD OF WORK IN SMALL GROUPS. *Экономика и социум*, (3), 79-82.
29. Ishtayev, Javlon Mavlonboyevich, et al. "EFFECTIVENESS OF THE NEW DEVELOPED SPORTS AND HEALTH PROGRAM IN SPORTS GYMNASTICS IN THE PREPARATION OF 3-7 YEAR OLD BOYS." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.3 (2022): 94-99.
30. Раупова, Ш. А. "РОЛЬ СОРЕВНОВАТЕЛЬНЫХ ДЕЙСТВИИ В ВОСПИТАНИИ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКАЛЕНИЯ." *Academic research in educational sciences* 2.CSPI conference 3 (2021): 366-370.